

Лозовицький Олександр
(Київ)

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ ЯК НАЙГОЛОВНІША ПОХІДНА РОЗВИТКУ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Актуальність теми обумовлена тим, що сучасні політичні відносини характеризуються загостренням боротьби різних центрів сили, блоків, союзів, тимчасових альянсів за сфери впливу. Геополітичні інтереси провідних держав світу стали основною рушійною силою сучасних політичних процесів і тому теоретичне осмислення змісту, прояснення їх ролі й характеристик лежить в основі сучасного інтеграційного процесу у євроатлантичній спільноті.

Теоретичну й методологічну основу дослідження становить системний підхід, що дає можливість цілісного розгляду геополітичних інтересів у сучасному загальноєвропейському інтеграційному процесі. Питання євроатлантичної інтеграції та участь України в цьому процесі досить популярні у вітчизняних і закордонних дослідників. Однак, робіт, що стосуються аналізу підходу нашої держави до даного питання, а особливо з погляду геополітики, досить небагато. В попередніх дослідженнях головну увагу було приділено лише певному спектру проблем та питань даної проблематики, які розглядалися, насамперед, в конкретно-історичному аспекті. Принципово новим у представленому дослідженні є спроба встановити загальний характер і параметри впливів у взаємодії держав євроатлантичного простору, які втілювались у виробленні й формуванні інтеграційної стратегії України та її геополітичних інтересів.

Серед наукових публікацій, насамперед, привертають увагу наступні роботи: Lacoste Y. Questions de géopolitique. – Paris, 1988; Вебер М. Политика как призвание и профессия – Москва, 1990; Гурне Б. Державне управління / Перекл. з француз. В. Шовкуна. – Київ: Основи, 1993; Глен Р. Державне управління / Перекл. з англ. – Київ: Основи, 1994; Друкер П.Ф. Управление, нацеленное на результаты / Пер. с англ. – Москва: Технологическая школа бизнеса, 1994; Oxford Paperback Encyclopedia. – Oxford: Oxford University Press, 1998; Gallois P.-M. Geopolitique; les voles de la puissance. – Paris. Fondation pour les etudes de defence nationale/Plon, 2000; Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: Заснування і етапи становлення: Навч. посіб. для вузів. – Київ: Інфоре, 2001; Michel B. Un monde en mouvement. – Paris: Nathan, 2001; Wallerstein I.M. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System. – Cambridge, England: Cambridge University Press, 2001; Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлер, Г. Форд. – Москва: Республика, 2002; O'Tuathail G. Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space – Minneapolis, 2002; Eatson D. The Political Systems – New-York; 2003; Freund J. L'essence du Politique. – Paris, 2003; Girardet R. Problemes contemporains de defense nationale. – Paris: Dalloz, 2004; Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами. – Київ, 2004; Розширення ЄС і можливі наслідки для України // Уряд. кур'єр. – 2004; Manning D.-J.,

Robinson T.-J. The Place of ideology in Political Life. – London, 2005; Stutz F.P., de Souza A.R. The World Economy. – Upper Saddle River, – New Jersey: Prentice Hall, 2005.

Проте всі вони лише побіжно торкаються зазначеної проблеми. Тому дослідження і висвітлення геополітичних інтересів в контексті розвитку процесу євроатлантичної інтеграції України викличе значну зацікавленість як професійних науковців, так і громадськості й може становити суспільну користь за нинішніх складних умов перехідного періоду українського державотворення.

Мета дослідження включає:

- визначення особливостей, напрямків і параметрів еволюції геополітичних інтересів та інтеграційної стратегії в контексті аналізу їх динаміки;
- вивчення досвіду формування та реалізації інтеграційної стратегії Україною;
- на основі вже накопиченого багажу в таких науках, як політологія та глобалістика, проаналізувати відповідний процес в геополітичній перспективі.

Зазначена мета конкретизувалася через постановку й вирішення завдань:

- на основі аналізу політологічних концепцій уточнити природу й зміст геополітичних інтересів в процесі євроатлантичної інтеграції;
- показати сутність і розкрити основний зміст геополітичних інтересів як рушійної сили двох основних тенденцій сучасного політичного процесу – глобалізації та регіоналізації;
- визначити шляхи формування геополітичного курсу України в контексті розвитку євроатлантичного інтеграційного процесу;

Головне завдання дослідження полягає у визначенні витоків і чинників комплексу євроатлантичних інтеграційних взаємовідносин в їх проекції на геополітичну стратегію України. Відповідно поставлені мета й завдання досягаються за допомогою порівняльного, структурно-функціонального й іншого наукового методів з опорою на загальні й спеціальні політологічні, соціологічні, соціально-філософські методи дослідження.

Методологічний підхід має три рівні – філософський (гносеологічний), теоретичний (парадигмальний) та прикладний. Їх поєднання складає схему: принцип аналізу – форма аналізу – інструмент аналізу.

Науковою новизною роботи є вивчення геополітичних інтересів у євроатлантичному інтеграційному процесі. Аналіз наукової розробки теми дослідження показує, що в сучасному вітчизняному науковому співтоваристві точки зору на дану проблему тільки починають складатися, і тому проблема геополітичних інтересів має потребу в поглибленому дослідженні, предметом якого виступає система євроатлантичних геополітичних стратегічних взаємовідносин, а об'єктом – процес формування та еволюції геополітичної стратегії України в сучасному загальноєвропейському інтеграційному процесі.

Сучасна Україна переживає один з найдраматичніших періодів своєї історії. Перебуваючи в стані громадсько-політичної кризи, вона болісно прагне перебороти внутрішню смуту й визначити власний шлях розвитку як великої демократичної держави. Вирішення цих завдань нерозривно пов'язане з тим, яке місце держава займає в новій системі світової політики і, насамперед, унікальним геополітичним положенням України. В умовах нової геополітичної картини світу, інтересам України відповідає політика добросусідських відносин як із ближнім, так і з далеким зарубіжжям. Проводячи виважену далекоглядну політику, Україна у стані забезпечити собі гідне місце шляхом інтеграції в міжнародні механізми прийняття рішень.

Розглядаючи взаємозв'язок геополітичних ідей з конкретними подіями й роллю України у світі, з еволюцією нового світового геополітичного ладу, контури якого

проступили після розпаду «соціалістичної системи», можна виявити співвідношення між вітчизняною й закордонною, «високою» і «низькою» геополітикою¹. До «високої» геополітики ставляться офіційні зовнішньополітичні документи й праці експертів, до «низької» – набір символів і соціальних подань про місце країни в світі, розповсюджуваний ЗМІ, системою утворення, офіційної пропагандою². Можна стверджувати, що й в Україні відтепер зовнішня політика усе більше залежить від громадської думки та міфів суспільної свідомості.

Новизна ситуації полягає й у тім, що значно активніше починає застосовуватися геополітична аргументація та й самі інтереси провідних країн світу стали основною рушійною силою сучасних політичних процесів³. Докорінна зміна сучасного світоустрою й геополітичної ситуації на планеті після припинення ідеологічного протистояння двох соціальних систем відбувається на тлі повсюдного посилення погроз безпеки й проявів міжнародного тероризму, що актуалізує необхідність відновлення ідейно-теоретичних і методологічних основ дослідження геополітичних інтересів як важливого фактора сучасного політичного процесу. Політичний процес вибудовується відповідно до геополітичних інтересів, які в сучасних умовах стають важливими факторами, що детермінують характер відносин між державами, пов'язаних з вирішенням територіальних і ресурсних проблем.

Актуальним залишається теоретичне осмислення змісту самих геополітичних інтересів, що лежать в основі сучасного політичного процесу, прояснення їх ролі, змісту й характеристики: відбувається укрупнення суб'єктів політичного процесу, що виражається у створенні союзів, альянсів, блоків, що охоплюють цілі групи країн у рамках різних регіонів планети. Особливої актуальності набуває питання артикуляції геополітичних інтересів, які в сучасних умовах виявляються, насамперед, у забезпеченні державної безпеки, збереженні його місця й ролі на міжнародній арені, досягненні стійкого розвитку на шляху демократизації й загального цивілізаційного підйому. У сформованій геополітичній ситуації стає необхідним усвідомлення докорінних інтересів української держави, що може стати важливим фактором у зміцненні національно-державної ідеї.

Розглядаючи євроатлантичний простір, необхідно наголосити, що геополітичні інтереси є головним фактором, який закріплює або ж, навпаки, підриває й руйнує специфічну й конкретну спільність. Вони також є рушійною силою двох основних тенденцій сучасного світового політичного процесу – глобалізації й регіоналізації, що характеризуються діалектичним взаємозв'язком і єдністю, які втілюються у виокремленні геополітичних інтересів країн з різною ментальністю, рівнем розвитку й роллю в сучасному світі. Регіон стає одним із провідних суб'єктів сучасного світоустрою, нейтралізуючи негативні наслідки глобалізації.

Зрозуміло, що сучасне міжнародне становище змушує й Україну виробляти в політиці правила поведінки, які будуть адекватними ситуації в світі й у той же час відповідатимуть її власним національним інтересам, сприяючи завоюванню й закріпленню стійкого міжнародного авторитету нашої держави, її впливу на міжнародні події. Тому вироблення та формування власної геополітики спирається на виважене розуміння національного інтересу й того місця, яке він повинен займати в розбудові відносин з іншими країнами. Очевидно, що в умовах державотворення національні інтереси мають відігравати підвищену роль, оскільки вони згуртовують навколо певної центральної ідеї широкі народні маси. Ідеєю, яка консолідує ці інтереси й робить їх національними, є ідея України як вітчизни всіх громадян, котрі пов'язали свою долю з українською землею й причетні до утворення на цій землі суспільства, що відповідає за продовження глибокої традиції й водночас узгоджує її зі стратегією світового розвитку.

Це питання дуже тісно пов'язане з розробкою й послідовною реалізацією концепції національної безпеки. Національна безпека України полягає не тільки в умовах виживання нації, а й у її саморозвитку та творчості, зміцненні її авторитету й набутті широкої міжнародної поваги як суверенної держави й, нарешті, в можливості широкої участі у вирішенні загальнолюдських інтересів.

Відповідно до вірного розуміння національного інтересу визначаються й пріоритети геополітичної діяльності. Необхідно підкреслити, що ефективна геополітична стратегія можлива лише за об'ємного бачення світу, постійної аналітичної роботи, відмови від імпульсивних рішень. Життєво важливі національні геополітичні інтереси пов'язані зі збереженням, збільшенням і захистом національних цінностей, девальвація й втрата яких ставлять під питання безпеку або навіть саме існування народу. До таких геополітичних інтересів можуть бути віднесені: суверенітет, державна й територіальна цілісність, ефективна система оборони й безпеки, відбиття агресії, запобігання війн. Геополітичні відносини виступають фактором, що задає, тематику сучасного політичного процесу.

Якщо не вважати окремих і не занадто послідовних спроб більш ґрунтовно переглянути устояні поняття, традиційна західна геополітика так і не відповіла на кинутий їй новою реальністю виклик, не змогла визначити, що геополітичні інтереси стали одним з рушійних факторів сучасного політичного процесу. Збереження геополітики чи ледве не в первісному вигляді неминуче веде до обмеження її рефлексивної й практичної корисності, маргіналізації як «приватної» галузі знання, хоча в ній закладений величезний потенціал свідомого впливу на дійсність. Перешкодити цілком реальному знеціненню традиційної геополітики здатне розширення предмета її досліджень для того, щоб визначити геополітичні інтереси як детермінанти сучасної й перспективної та багаторівневої глобальної політики в багатомірному й багатополлярному світі, інтегрувавши слабко пов'язані сьогодні між собою міркування про різні їх аспекти. Виходячи з такого визначення, нова фундаментальна геополітика зможе аналізувати розвиток подій з урахуванням геополітичних інтересів не тільки на глобальному, але й на регіональному, субрегіональному і навіть внутрішньодержавному рівнях. Геополітика сучасності – це сукупність десятків, навіть сотень паралельних і пересічних процесів з властивостями, що відбивають взаємодію інтересів різних держав. Первісне звертання до геополітичних інтересів надавало можливість політикам, експертам і журналістам доводити свою деідеологізованість і реалізм, на противагу емоційно-ідеологічним настановам своїх опонентів. При цьому проголошені «реалізм» і «геополітика» знаходили найрізноманітніше змістовне навантаження у залежності від того, якій саме ідеології вони протиставлялися.

Звичайно, розуміння геополітика у сучасному політичному процесі має потребу в якісному реформуванні, перегляді наукових підстав для наближення її до реальності світової ситуації початку XXI ст. Але при дотриманні цих двох умов геополітика здатна стати "системним забезпеченням"⁴ зовнішньо- і внутрішньополітичної стратегій, додати їм ту гнучкість, що дозволить оперувати при необхідності відразу декількома продуманими варіантами. Геополітичні інтереси являють собою складне багаторівневе утворення, що формується в руслі об'єктивних процесів як під прямим, так і опосередкованим впливом безлічі факторів⁵.

Один з найістотніших моментів геополітичного розуміння Світу полягає у виявленні взаємозалежності між інтересом та ідеологією. Сучасна дійсність світового розвитку настійно вимагає уточнення й відновлення поняття національно-державного інтересу⁶. Раніше мова в основному йшла про національні, пізніше – державні інтереси, і лише в

окремих випадках – про наднаціональні⁷, але зараз вперше з'являється завдання цілеспрямованого зміцнення сукупної (геополітичної) могутності держави⁸.

Не менш актуальним є й розгляд способу реалізації геополітичних інтересів, відповідно до якого *"країна повинна просувати свої інтереси, якщо необхідно, то силоміць, без обліку вимог моралі й врахування інтересів інших країн"*⁹. У майбутньому вони, вочевидь, будуть реалізовуватися через зміцнення сукупної геополітичної сили держави, створення нових коаліцій, суперництво усередині них за лідерство і конкуренцією за додаткові переваги як безпосередньо у відносинах між провідними країнами й коаліціями держав, так і в ключових регіонах світу.

Геополітичні інтереси держав, як правило, прагматичні, якщо не сказати егоїстичні. У боротьбі інтересів за виживання, за безпеку нації, цілей досягають удосконалюванням засобів захисту своєї безпеки. Безпека держави виступає домінуючим геополітичним інтересом, одним з елементів національного інтересу держави, що забезпечує йому поряд з іншими елементами оптимальне існування.

Зворотнім боком проблеми виявлення й класифікації методів реалізації національних інтересів як прояву геополітичних інтересів завжди було питання про мотивацію поведінки держав, яким довго займалася західна політологія. Склалися дві школи підходів до вирішення цього питання. Перша – ліберальна, що затверджувала примат суб'єктивної «волі людини». Представники даної школи вважають, що якщо існує першооснова людських конфліктів і поведження держав, те це не економічні сподівання, сили історії або результат балансу сил, а буденні надії й тривоги людського розуму.

Друга школа, школа реалістів, до якої, у цьому випадку, можна віднести традиційну західну геополітику, бачила рушійні мотиви в роботі матеріальних факторів – факторів економіки, географічних умов, збройної сили¹⁰. Здається, що ні та, а ні інша школа самостійно не можуть претендувати на вірне трактування геополітичних мотивацій, особливо сьогодні, в умовах багатомірної світової політики і тому доречним є розумний синтез виділюваних обома школами мотиваційних факторів – як об'єктивних, так і суб'єктивних¹¹. Всі інші – природні, демографічні й відтворені – ресурси держави розглядалися насамперед в плані нарощування військової сили, максимізації можливостей компенсації недоліків місця розташування держав або їх коаліцій. Пояснювалося це тим, що в минулому геополітичні конфлікти виникали навколо фізичного й військово-політичного розподілу й перерозподілу світу, окремих його регіонів і, відповідно, приймали форму збройної, військово-політичної або ідеологічної конфронтації. Оскільки в нинішніх умовах основна боротьба за сфери впливу, що досягає розмаху боротьби за перерозподіл світу, ведеться в першу чергу економічними засобами, то економічна міць і комплекс умов, що її забезпечують¹², стають одними з найважливіших, але аж ніяк не єдиними показниками геополітичного впливу держави. Тому зараз геополітична могутність країни – це комплексний показник взаємодіючих у системі факторів, одним із яких є структура й спрямованість геополітичних інтересів держави.

У рамках багаторівневої динамічної системи геополітичних інтересів можуть бути виділені два рівні. Перший – група фундаментальних, довгострокових інтересів, які практично не змінюються або надзвичайно повільно¹³.

Інша група – інтереси ситуативного характеру. Їх предметом є цілі, які формуються в результаті досягнутої згоди або компромісу у вирішенні протистояння, протиборства. У реальній політиці місце цих двох груп інтересів визначається конкретними умовами й залежить від співвідношення сил, наявності можливостей для проведення власних фундаментальних інтересів¹⁴.

Являючись елементами цілісної структури геополітичних інтересів, всі перераховані системи можуть бути класифіковані як внутрішні. Поряд з ними існує цілий ряд систем більш високого гатунку, які є стосовно системи геополітичних інтересів зовнішніми, насамперед, геополітичний регіон – система, що включає увесь спектр взаємин народів і держав району земної кулі; світове співтовариство – система, об'єднуюча всі держави, всі народи нашої планети; природа – система, що охоплює середовище перебування людства¹⁵.

Вирішальну роль у формуванні, функціонуванні, забезпеченні ефективності системи геополітичних інтересів відіграє, з одного боку, адекватне матеріальному й духовному потенціалу народу усвідомлення національних цінностей, ідей і цілей, з іншого боку – їх закріплення в політичній, соціально-економічній організації суспільства, державному й культурному будівництві, у практичній політиці. Національні цінності, інтереси й цілі – триада першоджерел, основних рушійних сил системи геополітичних інтересів, визначальний її зміст, характер, конфігурацію, спрямованість¹⁶.

Геополітичні інтереси різних суб'єктів можуть як розрізнятися, так і в чомусь збігатися, що спричиняється розходженням двох видів дій суб'єктів: у напрямку протидії та в напрямку співробітництва. Співвідношення цих двох векторів діяльності й визначає конкретну геополітичну ситуацію, а в застосуванні до усього світу – його геополітичну картину. З інтересами як зовнішнім фактором пов'язаний інший чинник детермінації геополітичної ситуації – наявність численних погроз безпеки різноманітних суб'єктів геополітичних відносин, погроз дійсних, реальних, потенційних і навіть уявних. Новизна ситуації полягає в тому, що значно активніше в політичній сфері починає застосовуватися геополітична аргументація. По суті, геополітика стає новою ідеологією, тим «наріжним каменем», що заважає затвердити безконфліктний світ, структуруючи геополітичні інтереси на три компоненти: геополітичну практику, геополітичну ідеологію й геополітичну науку. Саме вони є невід'ємною частиною суспільної свідомості, у якій одержують теоретичне вираження різноманітні інтереси й цінності різних суб'єктів соціального життя. Особливістю нашого часу стало те, що з'явилися нові форми ідеології, що відбивають інтереси союзів держав, блоків, альянсів, створюваних для досягнення фундаментальних цілей викликаних до життя процесами глобалізації, інтеграції, регіоналізації. Основне протиріччя епохи переміщується в сферу відносин між державами, що розрізняються рівнем розвитку і географічним положенням.

Таким чином, у рамках сучасного євроатлантичного інтеграційного процесу відбувається пошук різних структур і форм розвитку, що враховують безліч геополітичних інтересів. В умовах нової геополітичної ситуації сучасна Україна має об'єктивні можливості для створення механізму реалізації своїх геополітичних інтересів на основі зваженої далекоглядної політики.

Анотація

Формування власної геополітики спирається на виважене розуміння змін характеру геополітичних інтересів з перетворенням геополітичної картини світу: відбувається укрупнення суб'єктів політичного процесу, яке актуалізує необхідність розгляду трансформації значення геополітичних інтересів у ході глобалізації, розгляд регіоналізації як чиннику глобального процесу для виходу на вирішення найголовнішого питання – усвідомлення докорінних інтересів української держави, що повинно стати важливим фактором у розвитку процесу євроатлантичної інтеграції України.

Annotation

The generation own geopolitic depends on the understanding of changes the character of geopolitical interests with transformation of a geopolitical view of the world: there is an integration of subjects of political process which update necessity of consideration the transformation of value the geopolitical interests during globalisation. The review regionalisation is the factor of global process for an exit to the decision of the major question – comprehension of radical interests of the Ukrainian state which should become the important factor in development of process of the Euroatlantic integration of Ukraine.

¹ *Freund J.* L'essence du Politique. – Paris, 2003. – P. 65.

² *Гурне Б.* Державне управління / Перекл. з француз. В. Шовкуна. – К., 1993. – С. 15.

³ *Вебер М.* Политика как призвание и профессия. – М., 1990. – С. 53.

⁴ *Глен Р.* Державне управління / Перекл. з англ. – К.: Основи, 1994. – С. 17.

⁵ *Друкер П.Ф.* Управление, нацеленное на результаты / Пер. с англ. – М.: Технологическая школа бизнеса, 1994. – С. 33.

⁶ *Girardet R.* Problemes contemporains de defense nationale. – P.: Dalloz, 2004. – P. 12.

⁷ *Eatson D.* The Political Systems. N. Y.; 2003. – P. 22.

⁸ *Gallois P.-M.* Geopolitique; les voles de la puissance. Paris. Fondation pour les etudes de defence nationale/Plon, 2000. – P. 46.

⁹ Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлер, Г. Форд. – М.: Республика, 2002. – С. 167.

¹⁰ *Lacoste Y.* Questions de géopolitique. – P., 1988. – P. 66–69.

¹¹ *O'Tuathail G.* Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space. Minneapolis, 2002. – P. 167.

¹² *Manning D.-J., Robinson T.-J.* The Place of ideology in Political Lafe. – L. 2005. – P. 101.

¹³ *Stutz F.P., de Souza A.R.* The World Economy. – Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2005. – P. 81.

¹⁴ *Michel B.* Un monde en mouvement. – P.: Nathan, 2001. – P. 214.

¹⁵ *Oxford Paperback Encyclopedia.* – Oxford: Oxford University Press, 1998. – P. 74.

¹⁶ *Wallerstein I. M.* Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World - System. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2001. – P. 21.